

УДК 37:271.2–737(438)«1934/1938»

**Світлана Мишкарьова,**  
аспірант Рівненського державного  
гуманітарного університету

## **ОСВІТНЬО-ВИХОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ БРАТСТВА ПРАВОСЛАВНИХ БОГОСЛОВІВ У ПОЛЬЩІ (1934–1938 рр.)**

*У статті розкрито зміст діяльності Братства православних богословів у Польщі, зокрема проаналізовано таку важливу складову його діяльності як освітньо-виховна діяльність, схарактеризовано роль в ній друкованого органу братства – «Вестника Братства православных богословов в Польше».*

**Ключові слова:** освітньо-виховна діяльність, братства, православні богослови, «Вестник Братства православных богословов в Польше».

*В статье проанализирована деятельность Братства православных богословов в Польше, в частности такая важная составляющая его функционирования как образовательно-воспитательная деятельность, охарактеризована роль печатного органа братства – «Вестника Братства православных богословов в Польше».*

**Ключевые слова:** просветительно-воспитательная деятельность, братства, православные богословы, «Вестник Братства православных богословов в Польше».

*The content of the fellowship of orthodox theologians in Poland, including analysis of this important part of its activities as education and educational activities is described in the article. Author determines role in it printed organ fraternity – «Journal Fellowship of Orthodox theologians in Poland».*

**Key words:** education and educational activities, fellowship, orthodox theologians, «Journal of the Fellowship of Orthodox theologians in Poland».

Вивчення, дослідження та аналіз ролі православної церкви та її структурних організацій, громадсько-релігійних установ, у тому числі й православних братств в історії українського суспільства на сьогодні помітно активізується, адже це дасть можливість не лише оцінити процес формування культурно-освітніх та морально-етичних традицій, але й, спираючись на досвід минулого, підвищити ефективність освітньо-виховної діяльності церковних інститутів сучасного суспільства.

Православ'я в Україні відіграло й відіграє провідну роль у

духовному становленні та всебічному розвитку суспільства. На сьогодні практичний досвід його інституцій набуває загальнокультурного значення у сучасному суспільстві, особливо діяльність православних братств. Найменш вивченим у діяльності братств на Західній Україні є міжвоєнний період (1921–1939 рр.), хоча у 20–30-х рр. ХХ ст. православне духовенство відіграло провідну роль у духовному, національно-культурному і освітньо-виховному поступі українців. Саме тому актуалізація діяльності православних братств досліджуваного періоду є вкрай актуальною.

Розвиток українського православного життя в зазначений період на західноукраїнських землях, в тому числі і на Волині, знайшов своє відображення у працях сучасних вітчизняних науковців. Зокрема, цю проблему досліджували В. Борщевич, Т. Міненко, Б. Савчук, Н. Стоколос, І. Тимочко та інші дослідники, у працях яких проаналізовано національно-церковне відродження, процеси українізації та інституційного оформлення Православної церкви в Польщі (1920–1939 рр.) [1; 9–10; 12–13].

Проте вивчення і аналіз освітньо-виховної діяльності братств, зокрема Братства православних богословів у Польщі у 30-х рр. ХХ ст. на сьогодні не здійснювались, тому саме це і є завданням пропонованої статті.

Насамперед окреслимо зміст поняття «православне братство». Сучасна дослідниця І. Тимочко визначає його «як культурно-просвітницьку організацію, що виникла або відродила свою діяльність задля благодійної й культурно-просвітницької підтримки сфери освіти і культури певного регіону» [13, с. 23].

Саме такою культурно-просвітницькою організацією, створеною для підтримки сфери освіти і культури, стало Братство православних богословів у Польщі, перші організаційні збори якого відбулися 24 березня 1934 р. [2].

Необхідно зазначити, що після повної окупації поляками західної Волині і встановлення їх органів влади, всі православні духовні освітні школи на цих теренах були ними закриті. Прохання українців про їх повернення польська окупаційна влада ігнорувала. Тому для збереження православ'я, мови, культури поодинокі братства були вкрай важливі.

Польський дослідник А. Миронович зазначає, що в міжвоєнний період 1918–1939 рр. на території Польщі існувало вісімнадцять православних церковних братств. Становище цих братств було неоднозначним, польська влада намагалася їх ліквідувати, однак вони вписали свою сторінку в історію православних українців [8].

Одним із небагатьох православних духовних осередків був православний Богословський відділ Варшавського університету, випускниками якого було організоване Братство православних богословів (Про внесок православного кліру в духовне та інтелектуальне становлення волинян студентів православного богословського відділу Варшавського

університету писав Іван Власовський [4, с. 111]). Студенти Студіуму (так називали православний Богословський відділ Варшавського університету) не могли лишитися осторонь українського життя у Польщі. При Студіумі функціонувало студентське Коло православних богословів, опікуном якого був митрополит Діонісій. При Колі існували п'ять секцій: гомілетична, наукова, абстиненська, секція ознайомлення з новими релігійними течіями і видавнича. Щороку відбувалися прощі членів Кола до Почаївської лаври та інших православних святинь [3]. Саме випускники й студенти Студіуму ставали членами братства, також до братства входили священики, які мали богословський ступінь або вищу духовну освіту. Наприкінці 1934 р. братство нараховувало 35 дійсних членів, більшість з яких – волинське духовенство [6, с. 5–6].

Метою братства визначалося: «захист своєї Православної Віри, боротьба з сектантством і спільна релігійно-моральна і просвітницька діяльність» [14, с. 3]. Робота на місцях передбачала «релігійно-моральну і виховну діяльність у своєму середовищі» [14, с. 3].

Братство практикувало діяльність у формах духовних зборів та видавничої діяльності, організовувало релігійні центри та лекції, приділяло особливу увагу контактам з іншими православними церквами – румунською, грецькою, сербською, грузинською. Головою братства був обраний Митрополит Варшавський і Волинський і всієї Польщі Діонісій (нагадаємо, він був опікуном Кола), секретарем – священик С. Кирилович [2, с. 7, 13].

Братство впродовж 1934–1938 рр. видавало «Вестник» (російською мовою), який містив такі розділи: з життя братства; статті богословського, пастирського, місіонерського і педагогічного характеру; православна богословська наука у православних країнах; інославне богослів'я; бібліографія; різні новини з церковної і релігійної галузі; оголошення. Вісник виходив два рази на рік, хоча спочатку планувалося видавати його щомісячно.

Статут братства був представлений на українській і польській мові [11, с. 14–18]. Робота братства планувалась у двох напрямках – зовнішньому (публічні доповіді) і внутрішньому (організація спеціальних секцій з вивчення православно-християнського віровчення).

Наприклад, публічні доповіді о. Ієромонаха Філофея в пам'ять о. Іоанна Кронштадтського та о. Архіандрита Феофана на тему «Святитель Феофан, Затворник Вишенський як образ Православно Архіпастиря» не лише знайомили з життям святих, але й давали слухачам православні істини, відповіді на питання, які ставило перед християнами життя. Важливо зауважити, що тексти доповідей братство видавало окремими брошурами і продавало по 50 грошів з пересилкою, про що свідчать оголошення у «Вестнике» [2, с. 72].

---

Внутрішня сторона діяльності передбачала у першу чергу групове вивчення найбільш важливих богословських проблем, так як «одиначна робота не всім під силу і не завжди дає позитивні результати» [2, с. 10].

Як свідчить здійснений аналіз статуту, важливою складовою діяльності братства була освітньо-виховна діяльність. Для реалізації заявлених цілей статутом передбачалося влаштування публічних доповідей на педагогічні теми, влаштувати курси, скликати з'їзди, організовувати конференції [11, с. 14]. Члени братства ставили за мету розвиток релігійно-моральних якостей народу, виховання в нього почуття справжнього патріотизму, утвердження православ'я та викорінення наслідків насадження католицизму і уніатства на землях Західної України. Їхня просвітительська робота виявлялася у проведенні позабогослужбових релігійно-моральних читань та бесід. Особливо поширеними були такі види роботи, як читання рефератів, лекцій, організація вечорів, концертів тощо.

У першому і другому номерах «Вестника» Митрополит Діонісій проаналізував шкільну реформу 11 березня 1932 року і її принципи [2]. Згідно реформи були внесені зміни у викладання Православного Закону Божого, який стояв на першому місці серед предметів викладання. Так, у статті митрополит пропонував приблизний розподіл матеріалу на всі 4 класи гімназії, тематичний розподіл для першого класу у першому номері, для 2–4 класів – у другому номері часопису [2].

Братчики велику увагу приділяли роботі з молоддю. Цьому аспекту діяльності було присвячено статтю у другому числі за 1934 р. «Вестника». Автор, який підписався ініціалами «І. К.», звертав увагу читачів, духовенства й громадськості на необхідності праці з молоддю села, яку можна реалізовувати через братства. Автор вважав, що необхідно організувати при братствах гуртки молоді, роль яких не обмежуватиметься участю в церковних урочистостях. Молоді потрібно дати книги, газети, спорт і розваги [5, с. 50]. Розуміючи особливості праці на Поліссі, Волині і Холмщині, автор пропонував розпочати із невеликої групи з кількох хлопців і дівчат, найкраще шкільного віку, і преса та книги священника повинні бути надані до їхніх послуг. Для ефективності впливу необхідно практикувати футбол, крокет та інші приємні і здорові заняття, котрі відволікали б молодь від невідповідного провадження часу. Роль інструкторів у таких гуртках виконували б псаломщики [5, с. 51].

З метою «охорони православних від релігійних помилок» та реалізації завдань духовного просвітництва братчики піклувалися про організацію та проведення народних недільних читань, співбесід, проповідей; придбання книг та брошур, періодичної преси релігійного, морально-етичного, духовно-просвітницького характеру. Так, у першому ж числі часопису «Вестник» священникам пропонувався перелік посібників

---

для викладання Закону божого [2, с. 13].

Одним з напрямів освітньо-виховної діяльності братства стало укладання бібліографії, оскільки «кількість православних бібліотек у Польщі невелика, а ті, які існують, далеко не повні і не можуть задовольнити бажаючих вивчати твори Великих отців Давньої Церкви» [2, с. 56]. Братчики були переконані, що для культурно-освітнього розвитку особистості, для формування моральних якостей «істинно православного» громадянина необхідно знайомити його з тими книгами, які «мають значення доброї науки, які навчають і повчають, які художньо зображують приклади благочестивого життя, які утверджують у ньому волю, спрямовану на співчуття, добро і правду» [7, с. 884].

У цьому контексті особливої уваги заслуговує аналіз «Бюлетеня Релігійно-Педагогічної роботи з православною молоддю», представлений у першому номері «Вестника» [2, с. 65–69]. Зупинимось на ньому детальніше.

Автор аналітичної статті Д. М. схарактеризував діяльність релігійно-педагогічного кабінету за сім років, особливо розробки у галузі православної педагогіки. Головною метою кабінету визначено «сприяння розвитку і поглиблення релігійної роботи з молоддю у православних країнах» [2, с. 66]. Автор виокремив у стислій формі основні проблеми виховання молоді у нових повоєнних умовах побуту і життя, схарактеризовані проф. В. В. Зеньковським і його найближчими соратниками М. М. Афанасьєвим, І. А. Лаговським, А. С. Четвериковим [2, с. 67].

Братство велику увагу приділяло й тому, які книги повинен був мати парафіяльний священик у своїй бібліотеці, адже «священик зобов'язаний працювати над самоосвітою, і релігійно-богословська книга повинна займати одне з головних місць у його особистому і церковно-пастирському житті. В ній (книзі – С.М.) він (священик – С.М.) знайде і матеріал для повчання, і відомості, які розширять його богословські пізнання, підвищать його інтелектуальний рівень, і розвага у вільний час» [2; с.70]. Зважаючи на те, що у Польщі книги російською чи українською мовою були рідкістю, члени братства регулярно друкували списки тих видань, які «були б цікаві кожному православному священику і служили б йому на користь у його важкій пастирській діяльності» [2, с. 70].

Визначаючи місце Братства православного богослов'я в житті української спільноти міжвоєнної Польщі, слід зазначити, що братство сприяло отриманню освіти православними громадянами Польщі, а вчителям створювало умови для праці. Братство сприяло розширенню знань, уможливило видання «Вестника», окремих доповідей тощо. І хоча давалися взнаки істотні обмеження з боку польського уряду й консервативної проросійської ієрархії, все ж братство відіграло визначну роль у інтелектуальному розвитку української еміграції й українського

корінного населення міжвоєнної Польщі, й ані польській владі, ані Варшавській митрополії не вдалося перетворити його на знаряддя своєї політики.

Отже, здійснений аналіз дозволяє зробити висновок про те, що діяльність Братства православних богословів у Польщі носила духовно-просвітницький характер. Братство було тим центром, навколо якого зосереджувалася вся православна громадськість, за сприянням якої проводилася активна релігійно-просвітницька, церковно-культурна і освітньо-виховна діяльність на захист та підтримку національних християнських традицій. Братство православних богословів у Польщі безпосередньо впливало на національну свідомість українців, а своєю громадсько-культурною та освітньо-виховною діяльністю підносили освіту всієї нації.

Водночас необхідно зазначити, що перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо у аналізі програм навчання православному Закону Божому в загальноосвітніх семикласних школах, запропонованих братством.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Борщевич В. Т. Українське церковне відродження на Волині (20–40-і роки ХХ ст.) : монографія / В. Т. Борщевич. – Луцьк : Ред.-вид. відділ «Вежа» Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 2000. – 254 с
2. Вестник Братства православных Богословов в Польше. – 1934. – № 1. – Январь-Июнь. – С. 1–72.
3. Вішка О. Українська студентська громада у Варшаві (1921–1939) / О. Вішка // *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. – 2002. – Т. 13–14. – С. 183.
4. Власовський І. Нарис історії Української православної церкви / І. Ф. Власовський. – Нью-Йорк – К. – С Банд Брук : УАІГЦ, 1990. – Т. IV. – Кн. 2. – 416 с.
5. И. К. Проблема нашей молодёжи / И. К. // *Вестн. Братства православных богословов в Польше*. – 1934. – № 2. – Июль-дек. – С. 48–52.
6. Из жизни братства // *Вестник Братства православных богословов в Польше*. – 1934. – № 2. – Июль – дек. – С. 1–10.
7. Какие книги должны входить в состав народных библиотек / [Б.а.] // *Волынские Епархиальные Ведомости*. – 1900. – № 26. – Часть неофициальная. – С. 883–886.
8. Миронович А. Светские православные организации в послевоенной Польше [Электронный ресурс] / А. Миронович. – Режим доступа : <http://shh.neolain.lv/seminar25/alm%2015.miron.organizas.htm>

9. Міненко Т. Православна церква в Україні під час Другої світової війни 1939–1945 (Волинський період) / Т. С. Міненко. – Вінніпег – Л. : Логос, Колегія Св. Андрія, 2000. – Т. 1. – 392 с.
10. Савчук Б. За українську православну церкву (національно-церковний рух на Волині у 20–30-ті роки ХХ ст.) / Б. Савчук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. – 116 с.
11. Статут Братства православних Богословов в Польше // Вестник Братства православных Богословов в Польше. – 1934. – № 1. – С. 14–18.
12. Стоколос Н. Г. Конфесійно-етнічні трансформації в Україні (XIX – перша половина ХХ ст.) / Н. Г. Стоколос. – Рівне : РІС КСУ, 2003. – 480 с.
13. Тимочко І. Б. Просвітницько-громадська діяльність православних братств Волині (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) / Ірина Богданівна Тимочко : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Тимочко Ірина Богданівна. – Рівне, 2011. – 308 с.
14. Учреждение «Братства Православных Богословов в Польше» // Вестник Братства православных Богословов в Польше. – 1934. – № 1. – С. 1–13.